

טליה שגיב, חצי חצי: על ישראלים ממוצא עדתי מעורב. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום, 2014. 242 עמ'.

ברוך שמעוני

סיפורי חיים של ישראלים יהודים בני 18-65 ממגוון של עיסוקים, מיצבים משפחתיים ואוריינטציה דתית, שאחד מהוריהם ממוצא אשכנזי והאחר ממוצא מזרחי, הם הבסיס האמפירי לעבודת מחקר חלוצית. שגיב נענית בספרה לקריאה לבחון את קבוצת "הצברים המעורבים", "המורכבת מזוגות בין-עדתיים, שהיא ישראלית במהותה ולא חוותה את ההגירה כמרכיב ראשון בזהותה" (קיזל, 2013, עמ' 15), אותה קבוצה שפיקח חמו (2007) טענה שייצוגה נפקד גם מעבודות חזותיות, כמו צילומי עיתונות, אלבומי אמנות וסרטי קולנוע.

שגיב מתארת במבוא לספר את מתודולוגיית סיפורי החיים שמחקרה מבוסס עליה. מופעי תרבות, כמו חתונות ושמחות, הלוויות ושבעות, אוכל, מוזיקה, עיצוב הבית, שפה ויחס לדת, משמשים את שגיב בפרק הראשון על מנת להצביע על האישור המחודש שמרואייניה "המעורבים" מעניקים לקיומן של שתי מסגרות עדתיות (אשכנזית ומזרחית) נפרדות בחברה הישראלית, המתייחסות "בצורה שונה לממדים שונים של חיי היומיום" (עמ' 74). במובן זה, ספרה של שגיב חוזר ומאשר באופן משכנע שהקטגוריות של אשכנזים ומזרחים עדיין כאן. הן לא נעלמו, אלא היות ונושמות וממשיכות למתוה גבולות, להציב סימנים ולעצב זהויות אתניות, תרבותיות ומעמדיות. בפרק השני היא מתארת את הרגעים שבהם זהותם העדתית של מרואייניה התעצבה על-פי הקטגוריות הללו. בכל הרגעים האלה – המפגש הראשון של ההורים עם משפחותיהם בעלות המוצא השונה, בית הספר, תנועת הנוער או הלימודים באקדמיה – "הישראלי המעורב מודע לזהותו העדתית ומייחס לה משמעות תרבותית ומעמדית" (עמ' 76), בדיוק כפי שמתארת נעה, אחת המרואיינות: "אין שאלה בכלל, זה ברור שנישואין של מזרחי עם אשכנזייה, או להיפך, זה בשביל מוביליות חברתית, לא?" (שם).

* ברוך שמעוני, המחלקה לסוציולוגיה ולאנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

דואר אלקטרוני: Baruch.Shimoni@biu.ac.il

שגיב משתמשת במובאות עשירות ההופכות את ספרה למעוגן היטב בשדה, ומכאן והלאה היא עוסקת בתהליך המניע את התמקמות זהותם של המרואיינים במרחב של שתי המסגרות העדתיות – מזרחים ואשכנזים. כשהיא מאפיינת את תהליך ההתמקמות של מרואייניה כמסע אמביוולנטי, רווי מתח, מגוון ויצירתי, היא נזהרת, וגם מצליחה, שלא ליפול למלכודת הבינרית שטומן בחובו הניתוח העוסק במתח בין המזרחים לבין האשכנזים. כמי שהם "חצי-חצי", לא זה ולא זה אלא גם זה וגם זה, שגיב מתארת את מרואייניה כמי שמרגישים שיש בידיהם כושר תמרון חברתי, החסר כל כך למי שמוגדר מזרחי או אשכנזי. "אני מתחברת בקלות למגוון גדול של אנשים ומוצאת בקלות תמיד חיבור איתם... כי אני מתארת לעצמי שמי שגדל במשפחה ייקית כזאת... זה מקבע אותו באיזו שהיא נקודה" (נעמה, עמ' 157). שגיב ממשיכה ומראה איך אף על פי שמבחינה ביולוגית הם חצי-חצי, הרוב המוחלט של המרואיינים "מזהים את עצמם בצורה חד משמעית יותר עם אחת משתי הקבוצות העדתיות הגדולות" (עמ' 156), כלומר הם רואים בעצמם מזרחים או אשכנזים. את הבחירה של המרואיינים באחת משתי הקבוצות שגיב מסבירה כהפנמה של הדרך שבה החברה הרחבה מבנה את המציאות העדתית בישראל במונחים בינריים. כלומר, המעורבים צריכים לבחור בחברה הישראלית אם הם מזרחים או אשכנזים, שהרי כפי שמספר יובל (עמ' 155), "תמיד מישוהו יבוא ויגיד לך – מה אתה? ואם תגיד מעורב הוא ימשיך לחקור. יגידו – כן, אבל מה אתה באמת". המושג אשכנזים נולד על מנת להישאר. הוא לא נוצר בשם זה (אשכנזים), אולם הוא תרם את קווי המתאר לתבנית היציקה של כור ההיתוך. המושג מזרחים לא היה אמור להיווצר. המזרחים, מי שהגיעו לישראל מארצות ערב והאסלאם, היו אמורים להיות ישראלים שנוצקו בתבנית האשכנזית ששאפה לייצר בדמותה ישראלי חדש. למרות כוחה הבלתי מבוטל של תבנית היציקה הזאת נוצר המושג מזרחים כדי להגדיר ולייצג את יוצאי ארצות ערב והאסלאם, שסירבו להיענות לתביעותיה של תבנית כור ההיתוך. המושג מזרחים מסמן אפוא במידה רבה שוליות ומחאה, ואף על פי שהוא נהנה כיום מטעמו של המרכז, מאז ומעולם הוא הובן כ"אחר" המסרב להיכנע לתכתיבים התרבותיים של מי שייצג את המרכז. האחר הזה ממוקם במידה רבה מול האשכנזים ומתחתיהם. מאותה עמדה של נחיתות המזרחיות מקיימת מאבק על אופייה החברתי והתרבותי של החברה הישראלית ועל מסגרת הזהות שהיא מספקת לאזרחיה היהודים. גרסה מתקדמת יותר של המתח אשכנזים-מזרחים ניתן למצוא בהבחנתה של ששון-לוי (2008) בין אשכנזיות כקטגוריה חברתית לבין אשכנזים. לדבריה, כיום כבר לא מדובר על הגמוניה של אשכנזים, אלא על הגמוניה של אשכנזיות, המחברת בין אתניות אשכנזית לבין "תרבות או הביטוס מערביים, כפי שהם נתפשים בהקשר הישראלי" (שם, עמ' 101).

שגיב מקדמת את ההבחנה אשכנזיות-מזרחיות צעד אחד קדימה, כשהיא מראה איך הסימון החברתי החיצוני, הציבורי, הזה מגדיר לא רק קטגוריות קבוצתיות, אלא גם זהויות פנימיות, פרטיות. אצל מרואייניה של שגיב, כפי שהיא מיטיבה להראות, האחר

המזרחי והקטגוריה מזרחיות כבר אינם נמצאים בחוץ אלא בפנים, הם כבר אינם מחוץ לסיפור הישראלי הרשמי אלא בתוכו. במילים אחרות, המזרחיות כבר אינה נמצאת רק בשוליים של החברה הישראלית, אלא מעורה בתוך אוכלוסיית הצברים המעורבים. לצד האשכנזיות היא משמשת מקור ל"נטיית" הביטוס המטות מחשבה והתנהגות, רגשות, טעמים, רצונות ובחירות (Bourdieu, 1989), בדיוק כפי שמתאר ציון (עמ' 166): "אני מדבר את שתי השפות, אני יכול להתאים את סגנון השפה בקלות, בגובה העיניים עם כולם. זה לפעמים במודע ולפעמים לא... אני אשנה את המחוות, נשיקה כזו או אחרת." זאת ועוד, כשהיא מפלחת את קבוצת המרוויינים לפי גיל, שגיב מצביעה על שינוי מגמה. כפי שהיא מראה, בני ה-45 ומעלה מעדיפים זהות אשכנזית: "ברור להם שהם רוצים להיות אשכנזים" (עמ' 201). לעומת זאת, הצעירים, בני ה-25 ומטה, מעדיפים זהות מזרחית "תוך ויתור על זו האשכנזית" (עמ' 203). המזרחיות במחקרה של שגיב לא רק מסרבת להתבטל, לקבל את מרותו של כור ההיתוך ולהתעצב בהתאם לתבנית האדם החדש המזרחי אירופי, אלא גם מאיימת לצבוע את היהודי החדש הזה דווקא בגווניי מזרח-תיכוניים.

שגיב מתבססת על מתודולוגיית סיפורי החיים ומספקת את ההסבר הזה: בני ה-45 ומעלה, שזהותם התפתחה בתוך מציאות של שוליות מזרחית מובהקת, אלו שכור ההיתוך הכה באחד מהוריהם, הבנו לעצמם סיפור חיים הכולל הפנמה של ההגמוניה האשכנזית. לעומת זאת, בני ה-25 ומטה, שהתבגרו במהלך הרנסנס המזרחי של שני העשורים האחרונים, הבנו לעצמם סיפור חיים שקסמה של האשכנזיות והכריזמה שהיא סיפקה לכור ההיתוך מקבלים בו מקום שולי לעומת המזרחיות העכשווית.

ובכל זאת, האם מדובר כאן בתוצאה סופית? כלומר, האם סיפור החיים של הצעירים המעורבים בני ה-25 ומטה, שהם עתידה של החברה הישראלית, הסיפור שבו למזרחיות יש תגמולים עדיפים על אלו של האשכנזיות, מרמז על כך שכור ההיתוך אכן נכשל? לאור המציאות הריבודית הקיימת, שבה ההגמוניה המבנית של אשכנזים (הכנסה, דיור, השכלה) ממשיכה להיות מובהקת, כפי שאפשר למצוא למשל בדוחות מחקר של מכון אדווה, דומה שקשה מאוד להצהיר על שינוי מגמה, וגם שגיב אינה טוענת זאת.

בהקשר זה אני מציע לזכור שהכלאות תרבותיות, גם (ואולי בעיקר) כשהן לובשות צורה של זהויות אישיות, לעולם לא יהיו משותרות מיחסי כוח ולא יהיו רק עניין סמלי, אידאולוגי או נורמטיבי, אלא גם עניין ממשי (substantive), חומרי, עניין של מעמד, של שליטה על משאבים ושל מיקום חברתי. זהויות אישיות הן במידה רבה תמונת ראי של מבנה חברתי ומעמדי. משום כך, ואף על פי שמוקדם לקבוע זאת על רקע הפערים המבניים בין מזרחים לבין אשכנזים, אני חושש מאוד שכאשר בני ה-25 ומטה במחקרה של שגיב ישתלבו (או ינסו להשתלב) בשוק העבודה ובמוסדותיה האחרים של החברה הישראלית, הם יחוו בחולשתם של תגמולי המזרחיות. זאת ועוד, ההיררכיה הדיכוטומית, המעמידה את האשכנזים ואת האשכנזיות בחלקה העליון, תשמש מסגרת מארגנת לזהות גם אצלם, בדיוק כפי שחזה כהן (2006). לדבריו, במחצית הראשונה

של המאה ה-21 יהיה הריבוד האתני בקרב היהודים ילידי ישראל בעל מבנה משולש: בראש יעמדו מי ששני הוריהם ממוצא אשכנזי, אחריהם יהיו מי שהם אשכנזים חלקית, ובתחתית סולם הריבוד יהיו כמחצית מילידי ישראל שאין בהם מן האשכנזיות. על-פי התחזית הזאת, הדיכוטומיה אשכנזים-מזרחים, ובתוכה ההגמוניה האשכנזית, ימשיכו לארגן את החיים האתניים-מעמדיים בישראל, ומשום כך, לטענתי, גם לשמש בסיס לעיצוב של זהויות.

ספרה של שגיב הוא ספר מעניין מאוד, נעים לקריאה ומבוסס מבחינה אמפירית. זה ספר חשוב, ולטעמי אף הכרחי, לכל מי שרוצה להבין את אופייה של קבוצת הצברים המעורבים ואת גלגולו המעודכן ביותר של המתח הטבוע בחברה הישראלית בין מזרחים לבין אשכנזים ובין מזרחיות לבין אשכנזיות.

מקורות

כהן, י' (2006). פערי שכר לאומיים, מגדריים ואתניים. בתוך א' רם ונ' ברקוביץ (עורכים), אישויון (עמ' 339-347). באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
פיק-חמו, מ' (2007). סובייקט בן עדתי: בין סימולציה להסוואה. הכיוון מזרח, 14, 29-26.

קיזל, א' (2013). האתגרים הפילוסופיים והחינוכיים של הנרטיב המזרחי החדש בישראל: היבטים ביקורתיים. *Journal of Jewish Education Research*, 5-6, א-כב.
ששון-לוי, א' (2008). אבל אני לא רוצה לעצמי זהות אתנית: סימון גבולות ומחיקתם בשיחים עכשוויים של אשכנזיות. תיאוריה וביקורת, 33, 101-129.

Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power Pierre Bourdieu. *Sociological Theory*, 7(1), 14-25.